

Kur'ân-ı Kerîm'de Şekâvet Kavramının Semantik Tahlili

Semantic Analysis of the Term Shaqāva in the al-Qur'ân

Zeynep ÇELİK KOÇ

Doktora Öğrencisi, Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir
Bilim Dalı

Ph.D. Student, Gumushane University, Faculty of Theology, Department
of Tafsir, Gumushane/Türkiye

zeynebsehadet@hotmail.com **ORCID:** 0009-0003-9759-0560

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 6 Şubat/February 2025

Kabul Tarihi / Date Accepted: 5 Haziran/June 2025

DOI: 10.53683/gifad.1634489

Atıf / Citation: Çelik Koç, Zeynep. "Kur'ân-ı Kerîm'de Şekâvet Kavramının
Semantik Tahlili / Semantic Analysis of the Term Shaqāva in the al-Qur'ân". *Gifad:
Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / The Journal of Gumushane
University Faculty of Theology*, 14/28 (Temmuz/July 2025/2): 745-769

İntihal: Bu makale özel bir yazılım ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.
Plagiarism: This article has been scanned by special software. No plagiarism was detected.
Web: <http://dergipark.gov.tr/tr/pub/gifad> **Mail:** ilahiyatdergi@gumushane.edu.tr
Copyright© Published by Gümüşhane Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Gumushane
University, Faculty of Theology, Gumushane, 29000 Türkiye. Bütün hakları saklıdır. / All
right reserved.

Öz

Bu makale, şekâvet kavramının Kur'ân'daki kullanımını anlambilimsel ve bağlamsal düzeyde incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel problemi, şekâvet kavramının Kur'ân'da çok katmanlı bir anlam sahasına sahip olmasına rağmen literatürde genellikle mutsuzluk, bedbahtlık ve kötü son gibi yüzeysel karşılıklarla dar bir çerçevede ele alınmasıdır. Çalışmanın önemi, çağımızın yaygın problemlerinden biri olan mutsuzluk konusunu Kur'ân perspektifinden değerlendirmesidir. Araştırmada yöntem olarak semantik analiz tekniği kullanılmış; kavramın etimolojik kökeni, Câhiliye dönemi kullanımları, yakın ve zıt anlam ilişkileri detaylı bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca, şekâvet kavramının geçtiği âyetler tefsir literatürü ışığında analiz edilmiş; bu âyetlerde şekâvete sebep olarak gösterilen davranışlar üzerinden mutsuzluğun olası nedenleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, şekâvet kavramı, kişinin çabasının karşılığını alamamasından doğan mahrumiyet hissini ifade etmektedir. Câhiliye döneminde daha çok şanssızlık ve talihsizlik bağlamında kullanılmışken, Kur'ân ve hadislerde mutsuzluğun nedeni olarak bireyin amelleri ön plana çıkarılmıştır. Kur'ân'da şekâvet, bireysel mutsuzluktan uhrevî bedbahtlığa kadar uzanan geniş bir yelpazede hem dünya hem de ahiret hayatını ilgilendiren boyutlarıyla birlikte ele alınmaktadır. Özellikle ahiret bağlamında şekâvet, cenneti ebediyen kaybetme durumu olarak tanımlanırken; dünya mutsuzluğunun ise çok boyutlu ve özellikle amele dayalı sebepleri olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Âyet, Etimoloji, Ş-k-v, Mutsuzluk.

Abstract

This article aims to examine the use of the concept of shaqāwa in the Qur'ān at semantic and contextual levels. The main problem of the study is that, although the concept of shaqāwa as a multi-layered semantic field in the Qur'ān it is generally addressed in the literature within a narrow framework with superficial equivalents such as unhappiness, misery and bad ending. The importance of the study is that it evaluates the subject of unhappiness, one of the widespread problems of our age, from the perspective of the Qur'ān. Semantic analysis technique was used as the method in the research; the etymological origin of the concept, its uses during the Jāhiliyya, and close and opposite meanings were examined in detail. In addition, the verses in which the concept of shaqāwa is used were analyzed in the light of the tafsīr literature; the possible causes of unhappiness were evaluated through the behaviors shown as the cause of shaqāwa in these verses. According to the findings of the study, the concept of shaqāwa expresses the feeling of deprivation arising from not being able to receive the reward of someone's efforts.

Keywords: *Tafsîr, Âyât, Etymology, Sh-k-v, Unhappiness.*

Extended Summary

Curiosity about the nature of happiness and unhappiness dates back to the early periods of history. The sole purpose of man has been happiness and has always tried to achieve it. However, the feeling of unhappiness has been more dominant in this adventure. For this reason, the questions of what unhappiness is and what it is not, where its source is, and what are the solutions to save it should be brought to the agenda. The One who knows man best is his Creator. Therefore, the Qur'ân should be asked about what unhappiness is and its causes. The most general word for unhappiness in the Qur'ân is the word shaqāva.

The research consists of an introduction, three sections and a conclusion. The introduction section presents the scope, importance and applied method of the subject. The first section provides a semantic analysis of the word. This section focuses on the etymological origin of the term shaqāva nouns and verbs derived from this root, words derived from this root in the Qur'ân, the close and opposite meanings of the term shaqāva and its usage area in the pre-Islamic period. The second section evaluates its use in hadith. The third section examines its conceptual framework. The conclusion section includes the findings.

747

The word “shaqāva” means “luck, trouble, fatigue, evil, perversion, crime, unhappiness, hopelessness”. It is used in twelve places in the Qur'ân and means “unhappiness, evil, defiant, suffering, deprivation”. Although the word “shaqāva” contains many different meanings, its comprehensive meaning is unhappiness. Its other meanings explain the types of unhappiness.

In the period of Jāhiliyya, shaqāva was associated with luck and fortune. In the Qur'ân and hadith, the source of shaqāva was seen in the deeds of man. Today's understandings also sometimes take on the logic of Jāhiliyya and attribute the causes of shaqāva to external factors. It is thought that events that occur outside of man and the actions of other people are the cause of unhappiness. However, the source of happiness and unhappiness is inside man.

The underlying meaning of the term “shaqāva” which describes a negative state of mind, is the feeling of deprivation that a person feels when he does not get what he works for and when his labor is in vain. Unhappiness occurs both in this world and in the hereafter. Unhappiness in the hereafter is the eternal loss of the opportunity for heaven. There is a wide spectrum of

unhappiness in the world. Each of the various meanings of the concept of shaqāva constitutes a sub-branch of unhappiness. Each of these different parts reflects the causes of unhappiness. The causes of unhappiness that we can reach within the framework of the āyât in which the term shaqāva is used with its derivatives and the hadith presented are as follows:

True unhappiness will be experienced in the afterlife. The reason for this is not being able to earn heaven. The only reason that leads a person to this result is the bad deeds he did while he was in the world. Turning away from the Qur'ân and not listening to its advice will make a person unhappy. This reason for unhappiness is mentioned in three āyât and is thus highlighted. Trying to carry the burden of tasks that he is not responsible for will make a person unhappy. The difficulty of meeting the needs of eating, drinking, clothing and shelter, and the struggle to make ends meet are also reasons for unhappiness. Being hopeless while praying, not being able to fully surrender oneself to Almighty Allah, and thinking that one will be deprived make one's heart unhappy. Mistreating people, especially one's mother, is one of the reasons for unhappiness. Being tyrannical, unruly and cruel leads a person to unhappiness. Committing sins recklessly without recognizing any obstacles and avoiding good and worshipping makes a person unhappy. A bad spouse, a bad house and a bad mount cause unhappiness. If he gets angry about what happens to him and constantly complains, he will feel unhappy.

748

As a result of examining the āyât, it can be said that the key to all causes of unhappiness is move away from the Qur'ân. The most important method to eliminate unhappiness in this world and the hereafter is to listen to the advice of the Qur'ân. The Qur'ân describes in detail the lifestyle that will make a person happy. For example, although pursuing worldly responsibilities and basic needs and not meeting them sufficiently makes a person unhappy, those who look at the situation with the teachings of the Qur'ân can cope with this feeling of unhappiness. As stated in the hadith, one will be happy as long as one consents to what is decreed. On the other hand, the Qur'ân advises man to work and strive, and to struggle before he can be appreciated.

Giriş

Kur'ân, insanın varoluşuna, davranışlarına ve nihai akıbetine dair derin anlam katmanları içeren kavramlarla örülmüştür. Bu kavramlardan biri olan şekâvet, yüzeyde mutsuzluk, bedbahtlık veya kötü son gibi anlamlarla çevrilse de Kur'ân bağlamında çok daha kapsamlı bir mana dünyasına sahiptir. Şekâvet, yalnızca bireyin duygusal hâlini değil, insanın dünyadaki

tutumlarıyla şekillenen ahiret akıbetini de ifade eden çok boyutlu bir kavramdır. Buna rağmen, literatürde Kur'ân ekseninde şekâvet kavramını ele alan bir çalışma bulunamamıştır. Özellikle modern çağda yaygınlaşan anlam arayışı ve mutsuzluk sorunu düşünüldüğünde, şekâvet kavramının Kur'ân perspektifinden yeniden değerlendirilmesi hem akademik hem de toplumsal açıdan önem taşımaktadır. Bu çalışma, şekâvetin Kur'ân'daki manasını anlambilimsel ve bağlamsal düzeyde ele alarak, kavramın tarihsel gelişimini, etimolojik kökenini ve ilgili âyetlerdeki kullanımını incelemeyi ve böylece daha zengin ve bütüncül bir anlam çerçevesi sunmayı amaçlamaktadır.

Mutluluk ve mutsuzluğun mahiyetine dair merak duygusu tarihin ilk dönemlerine kadar uzanır. İnsanın yegâne gayesi mutluluk olmuş ve hep onu elde etmeye çalışmıştır. Ancak bu serüvende mutsuzluk duygusu daha baskın gelmiş ve insanların çoğuna sirayet etmiştir. Günümüzde mutsuzluk ciddi bir hastalık haline gelmiştir. Bu sebeple mutsuzluk nedir ve ne değildir, onun kaynağı nerededir, mutsuzluğun nedenleri ve ondan kurtaracak çözüm yolları nelerdir soruları gündem olmuştur. Aslında bu gündem tarih boyunca aktifliğini korumuştur. Çünkü her insan mutluluğun peşine düşmüş ve herkes mutsuzluktan kaçmıştır. Bu araştırmada mutsuzluk meselesi Kur'ân ekseninde değerlendirilmiştir. Mutsuzluğun Kur'ân'daki en genel karşılığı 749 şekâvet kelimesi olduğu için bu kelime, kavramları değerlendirmede önemli bir metot olan semantik yöntemi ile ele alınmıştır.

Kur'ân'ın anlaşılmasında kelimeler kilit görevi görmektedir. Anlam kelimeler üzerinde yükselir. Kelimelerin anlamı bilinmeden manaya ulaşmak mümkün değildir. Kelimenin anlam örgüsü bilindikçe kavramlaşma yolculuğu başlar. Kavram, sözün zihinde oluşturduğu manadır. Bu manaya, dilin çizdiği sınırlar çerçevesinde kalarak ve kelimenin tarihsel serüveninde kazandığı veya kaybettiği anlamları hesaba katarak ulaşılabilir. Kur'ân'ın dünya görüşüne erişmede kavramlar yapı taşı rolündedir. Bu minvalde mutsuzluğun ne olduğuna ulaşabilmek için Kur'ân'ın önemli kavramlarından biri olan şekâvet kavramı ele alınacaktır.

Kur'ân kavramlarını anlamada metot olarak semantik analiz yöntemi öne çıkmaktadır. Semantik “kelimelerle bu kelimelerin temsil ettikleri anlamların arasındaki ilişkinin incelenmesi” şeklinde tarif edilebilir.¹

¹ Semantik hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Toshihiko Izutsu, *Kur'ân'da Allah – İnsan*, çev. Süleyman Ateş (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat); Izutsu, *Kur'ân'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 2010); Hasan Yılmaz, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'ân'a Uygulanması* (Bursa: KURAV Yayınları, 2007).

Semantik analizde öncelikle kelimenin etimolojisi incelenir. Etimolojik tahlil, semantik analizin ilk basamağıdır. Semantik bu basamak üzerinde ilerler. Kelimenin kök anlamı ve gerçek anlamı tespit edilmeye çalışılır. Bununla birlikte kelimenin câhiliye döneminde hangi manaya geldiği ortaya konulur ve Kur'ân'da hangi anlamda kullanıldığı tespit edilir. Kök anlamı ile Kur'ân'da kullanılan anlam arasında bağ kurulmaya çalışılır. Öte yandan kelime ile yakın anlamlı, karşıt anlamlı kelimeler belirlenir ve manaya derinlik katılır. Çalışmamızda şekâvet kavramı bu yönleriyle ele alınacak ve kavramın anlam alanı resmedilmeye çalışılacaktır.

1. Şekâvet Kavramının Etimolojisi

Şekâvet kavramının kökü “شَقَا” fiiline dayanmaktadır. Fiilin aslının “و” ile olduğu, ancak “و” ın “ی” ye dönüşmesiyle “شَقَى” formunda kullanıldığı bildirilmektedir.² Şekâvet, anlam itibariyle saâdetin zıttıdır ve mutsuzluk demektir.³ Şekâvet kelimesi birçok farklı anlamı bünyesinde barındırmakla birlikte, kapsayıcı anlamı mutsuzluktur. Kelimenin etimolojik tahlili kapsamında bu kökten türeyen fiil ve isimlere yer verilecek, muhtelif manaları açıklanarak anlam haritası ortaya konulacaktır.

“شَقَا” kökünden müştak fiiller şöyle sıralanabilir:

– “شَقِيَ – يَشْقَى ve شَقَى – يَشْقُو” Kalıpları: Talihsiz oldu,⁴ sıkıntı çekti, zorluk yaşadı,⁵ yoruldu, yoldan saptı⁶ anlamına gelmektedir.

² Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbü'l-'Ayn*, tah. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhîm es-Sâmerrâî (Beyrut: Müessesetü'l- A'lemi li'l- Matbûât, 1. Basım, 1988), 5/184; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcü'l-luga ve sîhâhu'l-'Arabiyye*, tah. Emil Bedî Yakub ve Muhammed Nebil Tarifi (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1999), 6/382.

³ Cevherî, *es-Sihâh*, 6/382; Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyâ b. Muhammed er-Râzî, *Mücmelü'l-luga*, tah. Zuheyr Abdülmuhsin Sultan (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1986), 1-2/507; Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Ali b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 7.Basım, 2011), 7-8/114; Ebû'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî, *Müfredâtü'l-fâzi'l-Kur'an*, tah. Safvân Adnân Dâvûdî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 2009), 460; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, ed. Mustafa Koç (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013), 6/5825.

⁴ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1/321,322; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7-8/185.

⁵ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 5/184; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7-8/114.

⁶ Ahmed el-Âyid vd., *el-Mu'cemü'l-'Arabiyyi'l-Esâsî* (b.y.: el-Munazzametü'l-'Arabiyye li't-Terbiyye ve's-Sekafe ve'l-Ulum, 1989), 697.

- “أَشَقَّى” Kalıbı: Sıkıntıya soktu, yordu⁷ anlamındadır. Ayrıca أَشَقَّاهُ اللَّهُ Allah onu bedbaht eyledi demektir.⁸

- “شَاقَى” Kalıbı: Çalıştı, uğraştı, zorlu bir işe girişti demektir.⁹

- “تَشَاقَى” Kalıbı: تَشَاقَى الْوَلَدُ Çocuk yaramazlık yaptı, gürültü kopardı anlamına gelmektedir.¹⁰

“شَقَا” kökünden müştak isimler şunlardır:

- “شَقَّاءُ ve شَقَّاءٌ” Kalıpları: Meşakkat, şiddet, zorluk,¹¹ acı,¹² yorgunluk,¹³ mutsuzluk, bedbahtlık,¹⁴ sapkınlık anlamındadır.

- “شَقِيٌّ” Kalıbı: Çoğulu أَشَقِيَّاءُ şeklinde gelir. Mutsuz, şanssız, üzgün, sıkıntılı, suçlu, yol kesen demektir.¹⁵

- “شَقْوَةٌ ve شَقْوَةٌ” Kalıbı: Kötü şans, kısmetsiz, kader,¹⁶ dinden dönen,¹⁷ kötü tutum anlamına gelir.

- “شَقَاوَةٌ” Kalıbı: Bedbahtlık,¹⁸ şanssızlık, kötü talih,¹⁹ sefalet, kötülük, kötü niyetlilik, mutsuzluk demektir.²⁰

751

- “شَاقِيٌّ” Kalıbı: Tırmanılmaz dik bir yamaç,²¹ umutsuz, perişan,

⁷ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâğa*, tah. Muhammed Nebil (Beyrut: Dâru's-Sâdır, 1. Basım, 2009), 334; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 2007), 37-38/212.

⁸ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7-8/114.

⁹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7-8/114

¹⁰ Âyid, *Mu'cem*, 697.

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7-8/114; Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-muhîd* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 2009), 3/850; Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 37-38/211.

¹² Serdar Mutçalı, *el-Mu'cemü'l-Arabiyyi'l-Hadis* (İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995), 452.

¹³ İsfahânî, *Müfredât*, 460.

¹⁴ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 6/5825.

¹⁵ Âyid, *Mu'cem*, 697; Mutçalı, *Mu'cem*, 453.

¹⁶ Mutçalı, *Mu'cem*, 453.

¹⁷ Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs*, 37-38/212.

¹⁸ Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 6/5825.

¹⁹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l-'Ayn*, 1/321,322; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7-8/185.

²⁰ Mutçalı, *Mu'cem*, 453.

²¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7-8/114; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 6/5825.

endişeli, telaşlı, depresif anlamındadır.

– “مُشَاقَّةٌ” Kalıbı: Çaba, uğraş, zahmetli bir yarış anlamına gelir.²²

2. Kur'ân'da “شَقَا” Kökünden Müştak Kelimeler

Şekâvet kelimesi ve türevleri Kur'ân-ı Kerîm'de yedi sûrede ve on iki âyette yer almaktadır. Nüzûl sırasına göre A'lâ, Leyl, Şems, Meryem, Tâhâ, Hûd ve Mü'minûn sûrelerinde bulunmaktadır. Bu sûrelerin hepsi Mekki'dir. Şekâvet kelimesi isim formlarıyla sekiz yerde, fiil formlarıyla dört yerde geçmektedir.²³ Kur'ân'da “شَقَا” kökünden türeyen kelimeler, mana itibariyle üç yerde “mutsuzluk”, bir yerde “kötülük”, iki yerde “zorluk çekmek”, iki yerde “mahrum olmak” ve dört yerde “azgın” anlamında gelmektedir.

2.1. Kökün “Mutsuzluk” Anlamına Geldiği Âyetler

Kur'ân'da “شَقَا” kökünden türeyen kelimeler Hûd sûresi 105, 106. ve Tâhâ sûresi 123. âyetlerde “mutsuzluk” manasına gelmektedir. يَوْمَ يَأْتِ لَا تَكَلَّمُ “O gün geldiği zaman نَفْسٌ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۖ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَمِنَ النَّارِ لَمْ فِيهَا زُفِيرٌ وَشَهِيقٌ Allah'ın izni olmadan hiçbir kimse konuşamaz. Onlardan **mut**suz (cehennemlik) olanlar da vardır, mutlu (cennetlik) olanlar da. **Mutsuz** olanlara gelince; cehennemdedirler. Onların orada şiddetli bir soluyuşları vardır.”²⁴

752

Ahirette insanların iki gruba ayrılacakları beyan ediliyor: mutlular ve mutsuzlar. Yani cennete gidenler ve cehenneme gidenler. Tefsir ve meâl çalışmalarına bakıldığında, bu âyetlerde kelimenin “bedbaht ve mutsuz” anlamı öne çıkmaktadır. Bu âyetlerde asıl mutsuzluğun ne olduğu üzerinde durulmakta ve bunun, ahirette cennet nimetini elden kaçırmak olduğu vurgulanmaktadır. Çünkü bu durum, telafisi olmayan bir kaybediştir ve onun yaşattığı acı, acıların en büyüğüdür.

Ahiretteki bu sonucun belirleyici kriteri ise, dünyadaki hal ve tutumlardır. Bu âyetlerin tefsiri bağlamında, mutsuz kimsenin dünyada

²² Cevherî, *es-Sihâh*, 6/382; Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*, 334; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 7-8/114; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, 6/5825.

²³ Muhammed Fuâd b. Abdilbâkî, *el-Mu'cemü'l-müfreh li-elfâzi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Kahire: Dâru'l-Hadis, 2007), 474.

²⁴ *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, haz. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Hûd 11/105,106. Âyetlerin meâlleri verilirken tek bir kaynak üzerinden gidilmedi. Şekâvet kavramının semantik örgüsüne ve söz konusu âyetlerin tefsirlerine uyumlu tercümeler tercih edildi.

işlediği kötü amellerinden dolayı cehennemi hak ettiği, mutlu olanın ise dünyada yaptığı güzel işler neticesinde cenneti kazandığı ifade edilmektedir.²⁵ Kelimenin anlam örgüsü hem netice olarak mutsuzluk halini hem de bu neticeye sebep olan kötü tutumu ve azgınlığı içinde barındırmaktadır. Dünyevî şekâvet/kötü tavırlar ve yoldan sapmalar, uhrevî şekâvete/mutsuzluğa zemin hazırlamıştır. Ancak “mutsuzluk” anlamı bu âyetlerde daha belirgindir. Buradaki mutsuzluk, mutlak manada mutsuzluktur. Dünya sermayesinin ve tüm fırsatların tükendiği hakiki hüsrandır.

Şekâvet kavramının “mutsuzluk” anlamına geldiği diğer yer, Tâhâ sûresi 123. âyettir. قَالَ أَهْبِطْ مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى “Onlara şöyle dedi: Birbirinize düşman olarak hepiniz oradan inin. Elbet size benden bir yol gösteren gelir; benim yoluma uyan ne sapar ve ne de bedbaht olur.”²⁶

Allah’ın hidâyetine uyan kimse dünyada iken yoldan sapmaz ve ahirette de bedbaht, mutsuz olmaz. İbn Abbas’a atfedilen bir rivâyete göre, Kur’ân’ı okuyup ona tabi olan kimse dünyada sapmaz ve ahirette mutsuz olmaz.²⁷ 124. âyet bunu açıklar mahiyettedir. “Benim Kitap’ımdan yüz çeviren 753 bilsin ki onun dar bir geçimi (مَعِيشَةً ضَنْكًا) olur ve kıyamet günü de onu kör olarak haşrederiz.”²⁸ Dar bir geçim; sıkıntılı, doyumsuz, mutsuz bir hayatı ifade etmektedir. Şekâvet ile yakın anlamlıdır. Kur’ân’dan uzak bir hayatı yaşayan kimse mutsuz ve perişandır. Kalbi doyumsuzdur. Hep daha fazlasını ister. Elde etme arzusuyla içi tükenir. Âyetleri görmezden gelen kimsenin, ahirette kör olarak diriltilmesi ayrıca dikkat çekicidir. Dünyada iken gözleri görmesine rağmen âyetlere karşı kayıtsız kaldığı için ahirette kör olarak haşredilmiştir. Bu karşılık, adeta dünyada işlediği suçun mukabili bir cezalandırmadır.

Tâhâ sûresinin bu âyetlerinde şekâvetin sebepleri bildirilmektedir.

²⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî, *Te’vîlâtü'l-Kur’ân*, tah. Hatice Boynukalın (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006), 7/238; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl* (Kahire: Mustafa el-Bâbi, 1948), 2/116.

²⁶ *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, haz. Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961), Tâhâ 20/123.

²⁷ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur’ân*, tah. Mahmud Şâkir Harestânî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabi, ty.), 15-16/261.

²⁸ *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, Atay ve Kutluay, Tâhâ 20/124.

Allah'ın hidâyetinden, O'nun zikrinden, Kur'ân'dan, onun öğretilerinden uzak bir hayat kişiyi dünyada mutsuz eder ve bu hal ahirete taşınır, orada da kişi bedbaht olur.

2.2. Kökün “Kötülük” Anlamına Geldiği Âyet

Mü'minûn sûresi 106. âyette geçen شَفُّوْهُ kelimesi “kötülük” manasına gelmektedir. قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِفُّونُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ “Derler ki: Rabbimiz, **kötü** yanımıza yenildik, biz bir sapkınlar topluluğu olduk.”²⁹

Bu âyette kelimenin “kötü tutum” anlamı öne çıkmaktadır. Cehennem ehlinen gelen bir itiraf vardır. Taberî'nin ifadesine göre “bize kötülüğümüz galip geldi” demektedirler. Son bir umutla, belki faydası dokunur diye suçlarını böyle dile getirirler. Kötü işlere daldıklarından dolayı yoldan saptıklarını söylerler.³⁰

Beydâvî, kelimenin diğer bir anlamını öne çıkararak bunun bir mazeret olduğunu söyler. Buna göre cehennem ehli “kötü talihimiz bize galip geldi” demektedir. Burada câhiliye mantığı devreye girmekte ve yaptıklarının sebebini bir dış etkene bağlayarak mazur görülmeği ummaktadırlar.³¹

2.3. Kökün “Zorluk Çekmek” Anlamına Geldiği Âyetler

754

Tâhâ sûresi 2. ve 117. âyetlerde تَشَفَّى formuyla gelen kelime “zorluk çekmek” anlamındadır. مَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشَفَّى “Kur'ân'ı sana, **zorluk çekesin** diye indirmedik.”³²

Zorluğun mahiyetinin ne olduğuna dair çeşitli açıklamalar mevcuttur. Esbâb-ı nüzûl nakillerinde, vahyin indirilişinin hemen sonrasında Hz. Nebî ve ashabının kalkarak bütün güçleriyle ibadet etmelerine şahit olan müşriklerin, Hz. Nebî'ye “Kur'ân sana bedbaht olası diye indirildi.” demeleri üzerine bu âyetlerin nazil olduğu bildirilmektedir.³³ Görevini canı

²⁹ Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir, Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003), el-Mü'minûn 23/106.

³⁰ Taberî, Câmiu'l-beyân, 17-18/70,71.

³¹ Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl, tah. Mahmud Abdulkadir Arnavut (Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 2004), 2/129.

³² Tâhâ 20/2. Şekâvet kavramının semantiği ve âyetin tefsiri göz önünde bulundurularak yeniden tercüme edildi. Meâllerin kaynağını vermediğimiz durumlarda bu yöntem tercih edilmiştir.

³³ Ebû'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed en-Nisâbü'rî el-Vâhidî, Esbâbü'n-nüzûl (Dimeşk: Dârü'l-Mustafa, 2008), 255; Abdülfettâh el-Kâdî, Esbâb-ı Nüzûl, çev. Salih Akdemir (Ankara: Fecr Yayınları, 3. Basım, 1996), 254.

gönülden yapan ve Rabbine istekle yönelen Resul'ün, ibadet yaparken dışarıya mutsuz, perişan bir görüntü vermesi düşündürücüdür. Öte yandan “Kur’ân’ı güçlük çekesin diye indirmedik.” âyetinin, Tâhâ sûresi 3. âyette Kur’ân’ın, ancak korkanlar için öğüt olduğunun haber verilmesiyle tamamlanması, bu zorluğun müşriklerin düşmanca tavırları, inkârları ve inatları karşısında Resulullah’ın yaşadığı sıkıntı halinin olabileceğini ifade etmek daha makul gözükmemektedir.³⁴ Bu âyette geçen zorluk, müşriklerle olan mücadele ve Mekke’de yaşanan bu sıkıntılı süreçlerden ziyade bu yaşananlar karşısında Allah’ın Resûlü’nün kendini sorumlu hissetmesidir. Bu sebeple onların inkarlarından kendini sorumlu görmemesi ve görevinin sadece Kur’ân’la öğüt vermek olduğu hatırlatılmaktadır. Ayrıca Resulullah, Mekkeliler iman etmiyor diye kendini çok üzmemekte ve bu üzüntü ona çok zorluk vermemekteydi. Bu sebeple Kur’ân’da yer yer “*İnanmıyorlar diye nerdeyse kendini mahvedeceksin.*”³⁵ uyarılarına muhatap olmaktadır. Mekki ilk dönem sûrelerinden olan Tâhâ sûresi, Mekke döneminin zorluklarını yansıtmakta ve 2. âyetin satır aralarında Taberî’nin de dikkat çektiği üzere, sıkıntılı süreçlerin biteceği müjdesini vermektedir.³⁶

Şekâvet kavramının kapsayıcı anlamı olan “mutsuzluk” bağlamında da Tâhâ 20/2 tefsir edilmiştir. Bu minvalde Seyyid Kutup, Kur’ân’ın kolay okunan, kolay anlaşılan bir kitap olduğunu, sunduğu hayat tarzının zorlu bir hayat olmadığını ve mutluluk verdiğini söylemektedir.³⁷ Zemahşerî de Kur’ân’ın, her türlü mutluluğa ulaştıran yegâne merdiven olduğunu dile getirir.³⁸

755

Tâhâ sûresi 117. âyette geçen تَشْفَى kelimesi de “zorluk çekmek” anlamına gelmektedir. *فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى* “Ey Âdem! Doğrusu bu, senin ve eşinin düşmanıdır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, yoksa **sıkıntı çekersin**” dedik.” Bu âyet dünyevî şekâvete örnek verilebilir.³⁹

Sıkıntının ne olduğu konusunda tefsirlerde benzeşen manalar mevcuttur. Cennetten çıkınca çekeceği sıkıntı, dünya geçimini temin için

³⁴ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs*, çev. Şaban Karataş vd. (İstanbul: Ekin Yayınları, 2. Basım, 1998), 2/161; Muhammed Âbid el-Câbirî, *Fehmü'l-Kur’ân*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Mana Yayınları, 3. Basım, 2017), 1/355.

³⁵ *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, Atay ve Kutluay, eş-Şuarâ 26/3.

³⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15-16/159.

³⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zılâlî'l-Kur’ân*, çev. Bekir Karlığa vd. (İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2012), 10/22,23.

³⁸ Zemahşerî, *Keşşâf*, 2/295.

³⁹ İsfahânî, *Müfredât*, 460.

çalışmaktadır.⁴⁰ Oysa cennette bunun için emek vermiyordu. Devamındaki âyetler bu zorluğu detaylandırmakta ve adeta tefsir etmektedir. “Doğrusu cennette ne acıırsın ne de çıplak kalırsın; orada ne susarsın ne de güneşin sıcığında kalırsın.”⁴¹ İnsanın dünyadaki yeme, içme, giyinme ve barınma olmak üzere temel ihtiyaçları sıralanmaktadır. Bunları temin etmenin kolay olmadığı ve zorlu süreçleri içerdiği vurgulanmaktadır.

Âyette geçen “...Sakin sizi cennetten çıkarmasın, yoksa sıkıntı çekersin.” ifadesi muhatap zamirler açısından dikkat çekicidir. “Cennetten çıkarmasın” ifadesinde Hz. Âdem ve Havvâ’ya râci ikil zamir gelirken, devamındaki “sıkıntı çekersin” ifadesinde sadece Hz. Âdem’e râci tekil zamir kullanılmaktadır. Rızık temini görevinin, erkeğin sorumluluğunda olması sebebiyle bu şekilde geldiği ifade edilmektedir. Ayrıca aile reisi olarak erkeğin mutsuz olmasının aslında bütün aile üyelerini mutsuz kılacağı söylenmektedir.⁴² Aynı şekilde eşlerden birinin mutsuzluğu diğerine yansıtacaktır.

Şekâvet kavramının kapsayıcı anlamı olan “mutsuzluk” ekseninde de değerlendirme yapılabilir. Bu bağlamda Taberî, Hz. Âdem’in cennetten çıkınca yaşayacağı durumun, günah işlemenin mutsuzluğu olduğunu dile getirmektedir.⁴³

2.4. Kökün “Mahrum Olmak” Anlamına Geldiği Âyetler

Şekâvet kelimesi Meryem sûresi 4. ve 48. âyetlerde شَقِيًّا formuyla “mahrum olmak” manasına gelmektedir. قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ مِنِّي وَاشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ شَقِيًّا “Söyle demişti: Rabbim! Gerçekten kemiklerim zayıfladı, saçlarım ağardı. Rabbim! Sana yalvarmakla hiç mahrum olmadım.”⁴⁴

Hz. Zekerîyyâ’nın duasının yer aldığı bu âyette şakî kelimesi menfi sîgayla kullanılmış ve bu kelimeyle, geçmişte dua edip istediği hiçbir şeyden mahrum bırakılmadığı ve şu anda yaptığı duanın da kabul edileceğine dair ümitli olduğu ifade edilmiştir. Bu durum aynı zamanda dua adabına örnek gösterilmektedir. Dua ederken umutlu, mutlu olunmalı ve olumsuz ruh halinden sıyrılarak ne verirsın kabul memnuniyetine bürünmelidir. Lisânü’l-

⁴⁰ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 9/243.

⁴¹ *Kur’ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı*, Atay ve Kutluay, Tâhâ 20/118,119.

⁴² Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, çev. Lütfullah Cebeci vd. (Ankara: Huzur Yayınevi, 1993), 16/62.

⁴³ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 15-16/258,259.

⁴⁴ Meryem 19/4.

‘Arab’da kelimenin anlamı verilirken dua halinde şakî olmamak gerektiği ifade edilmektedir. İcabet edileceğini umarak ve ihlasla dua edilmelidir.⁴⁵

Hiz. Zekeriyâ’nın duasında, geçmişte mahrum olmadığı ifade edilirken Hiz. İbrâhim’in duasında, geleceğe yönelik mahrum olmamayı umma durumu vardır. وَأَعْتَزُّكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا. “Sizi Allah’tan başka taptıklarınızla bırakıp çekilir, Rabbime yalvarırım. Rabbime yalvarışında **mahrum kalmayacağımı** umarım.”⁴⁶

Hiz. İbrâhim putperest kavminden ayrılmış ve Rabbine yönelmiştir, O’na dua etmektedir. Duasından dolayı mahrum ve mahzun olmamayı ummaktadır. Ayrıca duanın ibadet manası da bu âyette öne çıkmaktadır. Buna göre Hiz. İbrâhim zımnen şöyle demektedir: “Sizin Allah’tan başka yalvardıklarınızdan, ibadet ettiklerinizden, taptıklarınızdan, putlarınızdan ve putçu zihniyetinizden uzağım. Siz putlara ibadet etmekle mutsuz olacaksınız. Ben ise Allah’a yönelişimde, ibadetimde, yakarışında mahrum kalmayacağımı ve mutlu olacağımı umuyorum.”⁴⁷

2.5. Kökün “Azgın” Anlamına Geldiği Âyetler

Kur’ân’da “شقا” kökünden türeyen kelimeler dört yerde “azgın, isyankâr, zorba” manasında gelmiştir. 757

وَبَرًّا بِوَالِدَيْهِ ۖ وَمَنْ يَجْعَلْنِي جَبَّارًا شَقِيًّا “Beni anama saygılı kıldı; beni azgın bir zorba kılmadı.”⁴⁸ Hiz. İsâ’nın, annesi Meryem’e karşı merhametli ve saygılı olduğu, ona iyilik yaptığı; isyankâr olmadığı ve ona kötü muamelede bulunmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca şekâvet kavramının kapsayıcı anlamı olan “mutsuzluk” ifadesi de kendini göstermektedir. Annesine karşı kaba davranış asi olursa, mutsuz olacağı vurgulanmaktadır.

وَيَنْجَنِيهَا الْأَشْقَى “En azgın (kâfir) ise ondan kaçınacaktır.”⁴⁹ Bu âyette kâfir olan kimseye işaret edilmektedir. Siyak ve sibaka bakıldığında bu kimsenin özellikleri görülmektedir. Bu kişi, zikirden/Kur’ân’dan kaçmış, ondan öğüdünü almamıştır ve böylece en büyük ateşi hak etmiştir.⁵⁰ İşte bu durum

⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 7-8/114.

⁴⁶ *Kur’ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*, Atay ve Kutluay, Meryem 19/48.

⁴⁷ Mâtürîdî, *Te’vîlât*, 9/142,143.

⁴⁸ *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, Altuntaş ve Şahin, Meryem 19/32.

⁴⁹ *Kur’ân Meâl – Tefsir*, haz. Mehmet Okuyan (Haliç Üniversitesi Yayınları, 2022), el-A’lâ 87/11.

⁵⁰ el-A’lâ 87/9-13.

en büyük bedbahtlıktır.

إِذْ أُنْبِثَتْ أَشْقَاهَا “Onların *en azgını* (deveyi kesmek için) ileri atılmıştı.”⁵¹

Burada Semûd kavminin en azgını gündem yapılmaktadır. Onun özelliği, deveyi kesmek için öne atılması ve insanları bu konuda kıskırtmasıdır.⁵²

لَا يَصْلِيهَا إِلَّا الْأَشْقَى “Ona *en azgın olandan* başkası girmeyecektir.”⁵³

Cehenneme kâfir olanın gireceği bildirilmektedir. Bu kimsenin özelliği, ateşten korkmadan günah işlemesi ve sorumsuz davranmasıdır. Ebû Hüreyre'den nakledildiğine göre Resûlullah, “Şakî kimseden başkası ateşe girmez.” buyurmuş, “Ya Resûlullah, şakî kimdir?” diye sorulunca da “Şakî, Allah için hiçbir amelde bulunmayan ve Allah için hiçbir kötülüğü terk etmeyen kimsedir.” demiştir.⁵⁴ Bu ve aynı minvaldeki birçok hadis, kişinin bedbahtlığının, kendi elleriyle yapmış olduklarına bağlı kılınışının ifadesidir.

3. Şekâvet Kavramının Yakın ve Karşıt Anlamlıları

Semantik tahlil açısından kelimenin eş ve zıt anlamlılarını tespit etmek önemlidir. Böylece kelimenin anlam haritası belirginleşmekte ve manasının sınırları çizilmektedir. Öte yandan bir kelimenin birçok farklı anlamı olabilmektedir. Hangi cümlede hangi anlamının öne çıkarıldığını bilmek için siyak ve sibak incelenmelidir. Siyak ve sibakta yer alan yakın veya karşıt anlamlılar bulunmalı ve bu doğrultuda kelimenin anlam havuzundan isabetli olan seçilmelidir.

758

Kelimenin yakın anlamlıları; ضلالة/sapkınlık, جبار/zorba, طاغى/azan, ضنك/darlık, خوف/kaygı, هم/üzüntü, حسرة/elinden kaçana duyulan elem, ضيق/gönül huzursuzluğu, غم/dert gibi kelimelerdir. Şekâvet bir cins isimdir ve yakın anlamlı diğer terimleri kapsar. Kendi alanlarında özel manaları bulunan bu terimler şekâvetin oluşturu parçalarıdır. Bu kelimelerden hareketle mana daha anlaşılır olmaktadır. Mesela şu kelimeler, mutsuzluğun çerçevesini çizmeye yardımcı olmaktadır: Havf/bilinmeyenlerin sebep olduğu kaygı hali, dank/iç dünyadaki derin üzüntü, diyk/zihne ve kalbe yerleşen sıkıntı, hasret/kaçırılan fırsatların telafisinin olmadığını anlamak,

⁵¹ Kur'ân Meâl – Tefsir, Okuyan, eş-Şems 91/12

⁵² eş-Şems 91/11-15.

⁵³ Kur'ân Meâl – Tefsir, Okuyan, el-Leyl 92/15.

⁵⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, el-Müsned, tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Risâle Yayınevi, 2. Basım, 2008), 14/252, (no:8594)

hemm/gelen tehlike için endişe etmek, gam/yaşanan sıkıntılar için üzüntü duymak.⁵⁵

şekâvet kelimesi, daha çok mutsuzluğu, talih ve şansa bağlamak için kullanılmıştır.⁵⁸ Mutluluk ve mutsuzluk, talih ile şans işi olarak görülmüştür. Talih ve şans kuşların, bazen de yıldızların hareketlerine bağlanmıştır. Böylece mutluluk ve mutsuzluk dışarıda aranmış, insanın kendi yapıp etmeleri ve Yaratıcısı göz ardı edilmiştir.⁵⁹

İslâm'la birlikte saâdet ve şekâvet kelimelerinin kullanım alanında büyük bir değişiklik yapılmıştır. Mutluluğu ve mutsuzluğu talih ve şansa aramak yerine bunların nedeni, insanın amellerine ve Yüce Allah ile olan ilişkisine bağlanmıştır. Şekâvet kavramının hem Kur'ân'daki hem de hadislerdeki kullanımına bakıldığında talih ve şans anlamının yer almadığı görülmektedir.⁶⁰

Saâd, Allah'ın mutlu kıldığı; şakî ise mutsuz kıldığı kimsedir.⁶¹ Burada Yüce Allah'ın yardımı ve takdiri öne çıkmaktadır. İslâm'a göre mutluluk ya da mutsuzluk bir şans işi değildir, Allah'ın takdiri iledir. Bu da kişinin yapıp etmelerine bağlanmıştır. Bu minvalde saâdete, ilahi yardımın bulunduğu iç huzuru; şekâvete ise bu desteğin olmadığı huzursuz hal denilebilir.⁶²

5. Şekâvet Kavramının Hadislerde Kullanımı

Kelimenin anlam örgüsünün sınırları belirlenirken hadislerdeki _____760 kullanım alanına da bakmak gerekmektedir. Âyet ve hadislerin dili, tarihi ve coğrafyası müşterektir. Şekâvet kavramının hadislerdeki anlamına bakıldığında Kur'ân'daki anlam ile örtüştüğü görülmektedir. Ayrıca hadislerde daha detay bilgiler bulunmakta ve kelimenin anlam sahasına dair somut örnekler sunulmaktadır. Şekâvet kelimesi türevleriyle birlikte hadislerde çokça yer almaktadır.⁶³ Burada iki örnek üzerinde durulacaktır.

Sa'd b. Ebû Vakkâs'ın naklettiğine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur: *“Üç şey insanoğlunun mutluluğundan (سَعَادَة), üç şey de insanoğlunun mutsuzluğundandır (شِقْوَة). İnsanoğlunun mutluluğundan olan şeyler; iyi bir eş, oturmaya müsait bir ev ve uygun bir binektir. İnsanoğlunun*

⁵⁸ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l- 'Ayn*, 1/321,322; İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 7-8/185.

⁵⁹ Mustafa Çağrı, “Saâdet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/319.

⁶⁰ Mehmet Emin Özafşar vd. (ed.), *Hadislerle İslâm* (İstanbul: İleri Basım, 4. Baskı, 2020), 3/183.

⁶¹ Halîl b. Ahmed, *Kitâbü'l- 'Ayn*, 1/321,322; İbn Manzûr, *Lisânü'l- 'Arab*, 7-8/185.

⁶² Hasan Yıldız, *Kur'ân'da Mutluluk* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997), 4.

⁶³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sümeyye Bilgen, *Hadislerde Mutluluk ve Mutsuzluk Sebepleri* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 110-146.

mutsuzluğundan olan şeyler ise, kötü bir eş, kötü bir ev ve kötü bir binektir."⁶⁴ Bu ifadeler kadın, ev ve atı uğursuz sayan câhiliye mantığına karşı bir reddiyedir. Ayrıca aile hayatının, mutluluk ve mutsuzlukta ne denli önemli olduğu vurgulanmaktadır. Dünyevî saâdetin en önemli unsurlarından biri aile hayatıdır. Eş, ev ve binek/araç, dünyadaki mutluluğun da mutsuzluğun da sebeplerinden kılınmıştır.

Yine Sa'd'ın rivâyetine göre, Resûlullah şöyle buyurmuştur: *"İnsanoğlu, Allah'ın kendisi için takdir ettiğine rıza gösterirse mutlu (سَعَادَة) olur. Şâyet, Allah'tan hayırlı olanı ummayı terk eder ve Allah'ın kendisi için takdir ettiğine kızıp, isyan ederse mutsuz (شَقَاوَة) olur."*⁶⁵ Allah'tan gelene rıza göstermenin ruha iyi geldiği, kalbi sakinleştirdiği görülmekte, Allah'tan gelene şikâyet etmenin ise yüreğe mutsuzluk verdiği vurgulanmaktadır. Hadiste, insanı mutsuz kılan en önemli unsurlardan biri zikredilmiştir. Buradan hareketle, hayatıyla kavgalı, sürekli şikâyet eden, olumsuz düşünen ve başına gelenleri öfkeyle karşılayan kimsenin mutsuz olacağı söylenebilir. Mutluluk için kullanılan bahtiyar kelimesi de bu anlamın yansıması gibidir. Bahtıyla, kaderiyle ve nasibiyle barışık olmak, mutluluğun yollarındandır.

Saâdet ve şekâvetin hadislerde yan yana geçmesi dikkat çekicidir. 761 Birinin yokluğunda diğeri açığa çıkmaktadır. Diğer yandan hadislerde mutsuzluk sebeplerinin mutluluk nedenlerine kıyasla daha az zikredildiği görülmektedir.⁶⁶ Mutluluk, fıtrattan gelen genel hal olmakla birlikte mutsuzluk arzidir. O halde mutsuzluk sebeplerini bilip onlardan uzak durmak kişiyi hem dünyada hem de ahirette saîd kılacaktır.

6. Şekâvet Kavramının Kavramsal Çerçevesi

Şekâvet kelimesi "talih, sıkıntı, yorgunluk, kötülük, sapkınlık, suç, mutsuzluk, umutsuzluk" anlamına gelmektedir. Câhiliye döneminde şans ve talih anlamı öne çıkmaktadır. Bu devirde mutsuzluğun sebebi şans ve talihe bağlanmıştır. İslâm ile şans ve talih anlamı kaldırılmıştır. Kur'ân ve hadislerde ise mutsuzluğun kaynağı insanın amellerinde görülmüştür. Mutluluk ve mutsuzluğun nedeni insanın içinde aranmıştır. Kur'ân'da şekâvet sözcüğü türevleriyle birlikte on iki yerde geçer ve "mutsuzluk, kötülük, azgın, zorluk çekmek, mahrum olmak" manasında kullanılır.

⁶⁴ İbn Hanbel, *Müsned*, 3/55, (no:1445).

⁶⁵ Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Sevre et-Tirmizî, *el-Câmi 'u's-sahîh*, tah. Ahmed Muhammed Şâkir (Kahire: Matbaâtü Mustafa el-Babî el-Halebî, 1. Basım, 1937), Kader, 15, (no:2151).

⁶⁶ Bilgen, *Hadislerde Mutluluk ve Mutsuzluk Sebepleri*, 148.

Kavram olarak şekâvet, daha çok inkâr ve kötü amellerin ruhta bıraktığı izleri resmetmekte ve olumsuz ruh halini temsil etmektedir. Mutsuzluğun verdiği olumsuz ruh hali, kalıcı bir durum olabildiği gibi, anlık bir halde olabilir. Herhangi bir iş için olan gayreti boşa giden, neticeye ulaşamayan kişinin mutsuzluğu anlık bir haldir. Ancak tüm hayatı boşa giden ve azaba uğrayan kimsenin mutsuzluğu ise mutlak manadadır. İster ahirette olsun ister dünyada ister kâfir olsun ister mü'min, mutsuzluğun mahiyeti emeğin boşa gitmesi ve gayretin neticesiz kalmasıdır.

Râgıb el-İsfahânî, mutsuzluğu ikiye ayırır: dünyevi mutsuzluk ve uhrevi mutsuzluk. Dünyadaki mutsuzluğun ise üç çeşit olduğunu ifade eder: nefsi, bedeni ve harici. Şekâvetin, bu çeşitlerin hepsini kapsadığını söyler. Ayrıca yorgunluk anlamının baskın olduğunu dile getirir. Ancak yorgunluk daha kapsayıcıdır. Her şekâvet bir çeşit yorgunluktur. Ama her yorgunluk şekâvet değildir.⁶⁷ Yorucu her iş, mutsuzluk kaynağı değildir. Mutsuzluk veren yorgunluk, yüreğe ağır gelen işlerdir.

Mutlak manadaki mutsuzluk ahirette yaşanacaktır. Bunu yaşayacak kimse, kâfir olan ve kâfir amelleri işleyen kimsedir. Asıl mutsuzluk ahirette kaybediştir.⁶⁸ Ateşe azgın olanlar, yoldan sapanlar girecektir.⁶⁹ İnsanlar dünyadaki kötü tutumları sebebiyle ahirette mutsuz olmuşlardır.⁷⁰ Bu ————— 762 bedbahtlıktan insanları kurtaracak olan ise, Kur'ân'a uygun bir hayatı yaşamaktır. Mutluluğun yolu, dünyada iken Kur'ân'ın öğüdüne uymaktan geçiyor.⁷¹ Uhrevi ve dünyevi mutsuzluğun en öncelikli sebebinin Kur'ân'dan uzaklaşmak olduğu söylenebilir.⁷²

Dünyadaki mutsuzluk ise her insanı kuşatabilir. Bunun farklı nedenleri vardır. Geçim derdi bu nedenler arasındadır. Dünya geçimini elde ederken çekilen sıkıntılar insanı mutsuz edebiliyor. Âyette özellikle yeme, içme, giyinme ve barınma ihtiyaçları, mutsuzluk nedeni olarak sunulmuştur.⁷³ Ayrıca hadiste kötü bir eş, kötü bir ev ve kötü bir binek dünya mutsuzluğu olarak ifade edilmişti. Dünya ihtiyaçlarının görmezden gelinmesi çözüm olmayacaktır. Bu temel gereksinimlerin makul bir şekilde ve fıtrata uygun

⁶⁷ İsfahânî, *Müfredât*, 460.

⁶⁸ Hûd 11/105,106.

⁶⁹ el-A'lâ 87/11; eş-Şems 91/12; el-Leyl 92/15.

⁷⁰ el-Mü'minûn 23/106.

⁷¹ Tâhâ 20/2,123,124

⁷² Tâhâ 20/2,123,124; el-A'lâ 87/9-13.

⁷³ Tâhâ 20/117-119.

olarak karşılanması kişiyi mutlu kılacaktır.

Allah'ın yüklediği sorumlulukları kendine görev edinip bunlar için yorulmak da insanın dünya mutsuzluğudur. Müşriklerin iman etmelerinden sorumlu tutulmayan Allah'ın Resûlü, yer yer bu duyguya kapılmış ve kendini sıkıntıya sokmuştur. Bunun için zaman zaman uyarılara muhatap olmuştur.⁷⁴

Dünya mutsuzluğunun sebeplerinden biri insanlara kötü muamelede bulunmaktır. İyilik yapmak insanı mutlu ederken, kötülük yapmak insanın ruhunu karartmakta ve onu mutsuz kılmaktadır. Hz. İsa'nın annesine olan saygılı, şefkatli, hürmetkâr tavrı övülmekte ve karşıt hali, içinde mutsuzluk anlamını barındıran şakî kelimesi ile ifade edilmektedir. Annesine karşı cebbar ve şakî olmadığı söylenmektedir.⁷⁵ Eğer böyle davranırsa kendisi de mutsuz olacaktır. İnsanın fıtratında iyilik ve sevgi duyguları baskındır. Kişi bunlara aykırı davrandığında ruhu kendiyle çelişir ve huzursuz olur.

Dünya mutsuzluğunun nedenlerinden biri de dua ederken yetersiz ruh halinde olmaktır. Dua etmekle mutlu olan iki kişi örnek verilmekte ve Hz. Zekeriyya ile Hz. İbrâhim'in duaları ifade edilmektedir.⁷⁶ Duanın kabul edileceğini umarak, Allah'a teslim olarak, O'na güvenerek, memnun bir kalple, umutlu ve mutlu bir ruh haliyle dua etmenin önemi gösterilmektedir.

763

Âyetlerin incelenmesi neticesinde şöyle söylenebilir: Bütün mutsuzluk nedenlerinin kilit noktasında Kur'an'a olan uzaklık bulunmaktadır. Dünya ve ahiret mutsuzluğunu giderecek en önemli yöntem ise Kur'an'ın öğüdünü dinlemektir.⁷⁷ Kur'an, insanı mutlu kılacak hayat tarzını detaylarıyla anlatmaktadır. Mesela dünya sorumlulukları ve asli ihtiyaçlar peşinde koşmak ve bunların yeteri ölçüde yerine gelmemesi insanı mutsuz etse de Kur'an öğretileriyle olaya bakan kişiler bu mutsuzluk duygusu ile baş edebilir. Hadiste belirtildiği üzere takdir edilene rıza gösterdikçe mutlu olacaktır. Öte yandan Kur'an, çalışıp çabalamasını, takdir edilmesi için önce mücadele etmesi gerektiğini öğütleyecektir.

Sonuç

Şekâvet kelimesi “talih, sıkıntı, yorgunluk, kötülük, sapkınlık, suç, mutsuzluk, umutsuzluk” anlamına gelmektedir. Kur'an'da on iki yerde geçer ve “mutsuzluk, kötülük, azgın, zorluk çekmek, mahrum olmak” manasında

⁷⁴ Tâhâ 20/2; eş-Şuarâ 26/3.

⁷⁵ Meryem 19/32.

⁷⁶ Meryem 19/4,48.

⁷⁷ Tâhâ 20/2,123,124.

kullanılır. Şekâvet kelimesi birçok farklı anlamı bünyesinde barındırmakla birlikte, kapsayıcı anlamı mutsuzluktur.

Kelimenin etimolojisi incelendiğinde mutsuzluk, kötü şans, talihsizlik, mahrumiyet, endişe, telaş, umutsuzluk, kötü tutum, çaba, meşakkat, yorgunluk, sapkınlık, azgınlık gibi manalarının öne çıktığı bulgulanmıştır. Bu manaların çoğunun Kur'ân'da kullanıldığı ancak kötü şans, talihsizlik anlamlarının yer almadığı görülmüştür. Ayrıca Kur'ân'daki kullanım alanına bakıldığında mutsuzluk anlamının daha kapsayıcı olduğu ve diğer manaların mutsuzlukla ilişkilendirildiği tespit edilmiştir.

Kelimenin yakın anlamlıları dalâlet, cebbâr, tâgî, dank, havf, hemm, hasret, diyk ve gamdır. Karşıt anlamlıları ise saâdet, haşyet ve takvâ gibi sözcüklerdir. Bunlardan dalâlet, cebbâr, tâgî, dank, saâdet, haşyet ve takvânın âyetlerin mana örgüsü içinde siyak ve sibakta şekâvetle birlikte yer aldıkları görülmüştür. Bu durum kelimenin manasını pekiştirip anlam alanını netleştirmektedir.

Câhiliye döneminde kelimenin şans ve talih anlamının öne çıktığı ve bu devirde mutsuzluğun sebebinin şans ve talihe bağlandığı görülmüştür. Kur'ân ve hadislerde ise mutsuzluğun kaynağının insanın amellerine bağlandığı tespit edilmiştir. Günümüz anlayışları da zaman zaman câhiliye mantığına bürünmekte ve mutsuzluğun nedenlerini dış etkene bağlamaktadır. İnsanın dışında gerçekleşen olayların ve diğer insanların yaptıklarının mutsuzluk nedeni olduğu düşünülmektedir. Oysa mutluluk ve mutsuzluğun kaynağı insanın içindedir. Ayrıca yaşadıklarını nasıl değerlendirdiği de önemlidir. Hadiste geçtiği üzere *“İnsanoğlu, Allah'ın kendisi için takdir ettiğine rıza gösterirse mutlu olur. Şâyet, Allah'tan hayırlı olanı ummayı terk eder ve Allah'ın kendisi için takdir ettiğine kızıp, isyan ederse mutsuz (شَقَاوَة) olur.”* Yani yaşanan olaylara karşı bakış açısı, mutluluk ve mutsuzluğu belirlemede mühim bir etkidir.

Kelimenin hadislerdeki kullanımı incelendiğinde âyetlerdeki anlam çerçevesiyle örtüştüğü görülmektedir. Hadislerde mutsuzluğun nedenlerine dair daha detaylı anlatımlar ve somut örnekler bulunmaktadır. Ayrıca mutluluk ve mutsuzluk kavramlarının hadislerde çoğunlukla yan yana zikredildiği bulgulanmıştır. Bu durum birinin yokluğunda diğerinin ortaya çıktığını göstermektedir. Diğer yandan hadislerde mutluluk kavramı daha çok geçmektedir. Bu ise insan fıtratında aslanan duygunun mutluluk olduğuna işaret etmektedir.

Olumsuz ruh halini anlatan şekâvet kavramının altında yatan mana,

çalışıp çabaladığı şeyin karşılığını alamamanın, emeğin boşa çıkmasının insanın içinde oluşturduğu mahrumiyet hissidir. Mutsuzluk hem dünyada hem de ahirette olur. Ahiret mutsuzluğu, cennet fırsatını ebediyen kaybetmektir. Dünya mutsuzluğunun geniş yelpazesi vardır. Şekâvet kavramının çeşitli anlamlarının her biri mutsuzluğun alt dallarını oluşturur. Bu farklı parçaların her biri mutsuzluğun nedenlerini yansıtmaktadır. Şekâvet kavramının türevleriyle birlikte yer aldığı âyetler ekseninde ve sunulan hadisler çerçevesinde ulaşabildiğimiz mutsuzluk nedenleri şunlardır:

1. Hakiki mutsuzluk ahirette yaşanacaktır. Bunun sebebi cenneti kazanamamaktır. Kişiyi bu sonuca taşıyan yegâne neden ise dünyada iken yapıp ettiği kötü işlerdir.

2. Kur'ân'dan yüz çevirmek, onun öğüdünü dinlememek kişiyi mutsuz kılacaktır. Mutsuzluğun bu sebebine üç âyette yer verilmiş ve böylece öne çıkarılmıştır.

3. Sorumlu olmadığı ve gücünün yetmeyeceği işlerin yükünü bedenlen ve kalben taşımaya çalışmak kişiyi mutsuz edecektir.

4. Yeme, içme, giyinme ve barınma ihtiyaçlarını karşılama sıkıntısı, geçim derdi de bir mutsuzluk nedenidir.

765

5. Dua ederken umutsuz olmak, kendini Yüce Allah'a tam teslim edememek, mahrum kalacağını düşünmek insanın yüreğini mutsuz eder.

6. İnsanlara, özellikle anneye kötü muamelede bulunmak mutsuzluk sebeplerinden biridir.

7. Zorba, azgın ve zalim olmak kişiyi mutsuzluğa sürükler.

8. Hiçbir engel tanımaksızın fütursuzca günah işlemek, iyilikten ve ibadetten sakınmak insanı mutsuz yapar.

9. Kötü bir eş, kötü bir ev ve kötü bir binek mutsuzluğa neden olur.

10. Kişi başına gelenlere kızıp, sürekli şikâyet ederse kendini mutsuz hissedecektir.

Ş-k-v kavramının semantik anlam alanına dair ortaya konulan veriler neticesinde kişinin kendi mutsuzluğunu bizzat kendi elleriyle hazırladığı sonucuna varılmıştır. Yapılan yanlış tercihler, hedefini şaşırması ve fıtratla çelişik eylemler ruhta çalkantı oluşturmakta ve sahibini mutsuzluğa sürüklemektedir. Kur'ân'a göre ahiret mutsuzluğu ise dünya hayatının bir iz düşümüdür. Kişi ahiret mutsuzluğunu bu dünyada iken yüklenmektedir. Ayrıca şekâvetin nedenlerini açıklayan Kur'ân, ondan kurtaracak ilkeleri de

sunmaktadır.

Kaynakça

- Abdîlbâkî, Muhammed Fuâd b. Abdîlbâkî. *el-Mu‘cemü’l-müfrehes li-elfâzi’l-Kur‘ânî’l-Kerîm*. Kahire: Dâru’l-Hadis, 2007.
- Âsım Efendi, Mütercim. *Kâmus Tercümesi*. ed. Mustafa Koç. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.
- Attas, Muhammed Nakib. “İslâm’da Mutluluğun Anlamı ve Tecrübesi”. çev. Şaban Ali Düzgün. *Kelam Araştırmaları* 5:2, 2007. 95-112.
- Âyid, Ahmed vd. *el-Mu‘cemü’l-Arabiyyi’l-Esâsî*. b.y.: el-Munazzametü’l-Arabiyye li’t-Terbiyye ve’s-Sekafe ve’l-Ulum, 1989.
- Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullâh b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî. *Envârü’t-tenzîl ve esrârü’t-te’vîl*. tah. Mahmud Abdulkadir Arnavut. Beyrut: Dâru Sâdır, 2. Basım, 2004.
- Bilgen, Sümeyye. *Hadislerde Mutluluk ve Mutsuzluk Sebepleri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Câbirî, Muhammed Âbid. *Fehmü’l-Kur‘ân*. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Mana Yayınları, 3. Basım, 2017.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcû’l-luga ve sıhâhu’l-Arabiyye*. tah. Emil Bedî Yakub ve Muhammed Nebil Tarifi. Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1. Basım, 1999.
- Çağrı, Mustafa. “Saâdet”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008. 35/319-322.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîrû’l-hadîs*. çev. Şaban Karataş vd. İstanbul: Ekin Yayınları, 2. Basım, 1998.
- Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî. *el-Kâmûsü’l-muhît*. Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 3. Basım, 2009.
- Halîl b. Ahmed, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî. *Kitâbü’l-‘Ayn*. tah. Mehdî el-Mahzûmî ve İbrâhim es-Sâmerrâî. 8 Cilt. Beyrut: Müessesetü’l- A’lemi li’l- Matbûât, 1. Basım, 1988.
- Izutsu, Toshihiko. *Kur‘ân’da Allah – İnsan*. çev. Süleyman Ateş. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat.

Izutsu, Toshihiko. *Kur'ân'da Dini ve Ahlâki Kavramlar*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2010.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekerıyyâ b. Muhammed er-Râzî. *Mücmelü'l-luga*. tah. Zuheyr Abdülmuhsin Sultan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1986.

İbn Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. tah. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. Beyrut: Risâle Yayınevi, 2. Basım, 2008.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 7.Basım, 2011.

Kādî, Abdülfettâh el-Kādî. *Esbâb-ı Nüzûl*. çev. Salih Akdemir. Ankara: Fecr Yayınları, 3. Basım, 1996.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. çev. Bekir Karlığa vd. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 2012.

Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Anlamı. haz. Hüseyin Atay ve Yaşar Kutluay. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1961.

768

Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2003.

Kur'ân-ı Kerîm Meâli. haz. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.

Kur'ân Meâl – Tefsir. haz. Mehmet Okuyan. Haliç Üniversitesi Yayınları, 2022.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî es-Semerkandî. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*. tah. Hatice Boynukalın. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2006.

Mutçalı, Serdar. *el-Mu'cemü'l-Arabiyyi'l-Hadis*. İstanbul: Dağarcık Yayınları, 1995.

Özafşar, Mehmet Emin vd. (ed.) *Hadislerle İslâm*. İstanbul: İleri Basım, 4. Baskı, 2020.

Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb el-İsfahânî. *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*. tah. Safvân Adnân Dâvûdî. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 4. Basım, 2009.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî. *Mefâtîhu'l-gayb*. çev. Lütfullah Cebeci vd. Ankara: Huzur Yayınevi, 1993.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. tah. Mahmud Şâkir Harestânî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabi, ty.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre et-Tirmizî. *el-Câmi'u's-sahîh*. tah. Ahmed Muhammed Şâkir. Kahire: Matbaâtü Mustafa el-Babî el-Halebî, 1. Basım, 1937.

Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed en-Nîsâbûrî el-Vâhidî. *Esbâbü'n-nüzûl*. Dımeşk: Dârü'l-Mustafa, 2008.

Yıldız, Hasan. *Kur'ân'da Mutluluk*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1997.

Yılmaz, Hasan. *Semantik Analiz Yönteminin Kur'ân'a Uygulanması*. Bursa: KURAV Yayınları, 2007.

Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseyinî ez-Zebîdî. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2007. 769

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vücûhi't-te'vîl*. Kahire: Mustafa el-Bâbi, 1948.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-belâga*. tah. Muhammed Nebil. Beyrut: Dâru's-Sâdir, 1. Basım, 2009.